

Æviágrip Jónasar H. Haralz.

Jónas (Halldór) Haralz er sonur hjónanna Haralds Nielssonar (f. 30. nóv. 1868, d. 11. mars 1928) prófessors við Háskóla Íslands og Aðalbjargar Sigurðardóttur kennara (f. 10. jan. 1887, d. 16. febr. 1974). Hann fæddist 6. október 1919 í Vinaminni í Grjótaþorpinu í Reykjavík, en fluttist sex ára að aldri að Laugarnesi fyrir utan Reykjavík þar sem faðir hans gegndi störfum prests við holdsveikraspítalann. Jónas naut í fyrstu kennslu í heimahúsum og um tíma árið 1931 við alþýðuskólann á Eiðum þar sem frændi hans Jakob Kristinsson var skólastjóri. Árið 1935 settist hann í fjórða bekk Menntaskólans í Reykjavík (stærðfræðideild) og lauk þaðan stúdentsprófi 1938. Sama ár fór hann til náms í Stokkhólmi og lagði fyrst stund á efnaverkfræði við Kungliga Tekniska Högskolan. Árið 1940 söðlaði hann um, las hagfræði, tölfræði, stjórnmálafræði og heimspeki við Stokkhólms Háskóla til ársins 1945 og lauk magistersprófi (pol.mag) í þessum greinum árið 1944. Helstu kennarar hans í hagfræði voru Karin Kock, síðar hagstofustjóri og ráðherra, Alf Johansson, sem á sínum tíma hafði verið aðalkennari Benjamíns Eiríkssonar, Gunnar Myrdal og Ingvar Svennilsson sem allir heyrðu til hins svonefnda Stokkhólmskóla hagfræðinnar. Í stjórnmálafræði naut hann leiðsagnar Herberts Tingsten, sem síðar varð aðalritstjóri Dagens Nyheter, í tölfræði Stens Wahlund, hagstofustjóra Stokkhólmsborgar og síðar ríkisdagsmanns, og í heimspeki prófessoranna Einars Tegen og Konrads Marc-Wogau.

Á námsárum sínum í Stokkhólmi var Jónas, eins og fleiri íslenskir stúdentar, virkur í róttæka stúdentafélaginu Clarté og meðal náninna sænskra vina hans í þeim félagsskap voru þeir Krister Wickman síðar iðnaðarráðherra og utanríkisráðherra í ríkisstjórn Olafs Palme, og Carl-Henrik Hermannsson, sem lengi var í forustu sænskra kommúnista. Meðal helstu íslenskra félaga Jónasar á þessum árum voru hins vegar hagfræðingarnir Glúmur Björnson og Sölvi Blöndal, Ingvar Björnsson, efnifræðingur, verkfræðingarnir Eiríkur Briem og Ólafur Sigurðsson, og enn fremur systurnar Halldóra Briem arkitekt, og Guðrún Briem leikskólakennari, auk Magnúsar Kjartanssonar síðar ritstjóra og ráðherra, og Krístrúnar Ágústsdóttur eiginkonu hans, eftir að þau komust frá Danmörku. Síðasta veturinn sem Jónas dvaldi í Svíþjóð gerðist hann meðlimur í sænska jafnaðarmannaflokknum og var leiðbeinandi í umræðum um stefnu flokksins að styrjöldinni lokinni á málfundum innan flokksfélags í Stokkhólmi.

Jónas kom aftur heim til Íslands að styrjöldinni lokinni þegar strandferðaskipið Esja sótti Íslendinga er dvalist höfðu á Norðurlöndum til Kaupmannahafnar og Gautaborgar í júlí 1945. Gerðist hann þá starfsmaður nýbyggingarráðs og fékkst við hagfræði- og stjórnunarstörf, einkum í samvinnu við Einar Olgeirsson, sem var varaformaður ráðsins. Gekk Jónas fljótlega í Sósíalistaflokkinn og tók sæti á vegum flokksins í bankaráði Landsbanka Íslands árið 1946, eins og nánar er greint frá í þeim

endurminningum hans sem birtar eru í þessu riti. Sama ár var hann á framboðslista flokksins við bæjarstjórnarkosningar í Reykjavík undir forustu Sigfúsar Sigurhjártarsonar. Sömu leiðis var hann í framboði fyrir flokkinn í Suður-Píngeyjarsýslu við Alþingiskosningar sumarið 1946, þar sem Jónas Jónsson frá Hriflu háði lokabaráttu við fyrri flokksbræður sína. Haustið 1946 var hann fulltrúi flokksins í svokallaðri hagfræðinganefnd sem starfaði á vegum samninganeftdar allra stjórnmalaflokkanna. Aðrir fulltrúar í hagfræðinganeftdinni voru þeir Gylfi Þ. Gíslason, Klemens Tryggvason og Ólafur Björnsson. Um álit nefndarinnar urðu miklar stjórnmaladeilur, en tillögur hennar komu að verulegu leyti til framkvæmda í tíð ríkisstjórnar Stefáns Jóhanns Stefánssonar 1947 til 1949. Á þeim árum starfaði Jónas í fjárhagsráði sem tekið hafði við af nýbyggingarráði og annaðist framkvæmd þeirrar skipulags- og haftastefnu sem reynt var að framfylgja.

Á árunum 1947 til 1950 fjarlægðist Jónas viðhorf Sósíalístaflökksins, ekki síst eftir valdatöku kommúnista í Tékkóslóvakíu 1948, og dró sig í hlé frá virkri starfsemi innan flokksins, enda þótt hann sæti enn sem fulltrúi hans í bankaráði Landsbankans og sem varamaður í bæjarstjórn. Á hinn bóginn tók hann í vaxandi mæli þátt í starfsemi Þjóðvarnarfélagsins og stofnaði til náinnar vináttu við Gylfa Þ. Gíslason. Tiltrú hans til þeirrar skipulagsstjórnar efnahagsmála sem hafði rutt sér til rúms í Evrópu á árum styrjaldarinnar og þar á eftir dvínaði óðum í ljósi reynslunnar bæði hér á landi og annars staðar í álfunni. Styrktist sú afstaða hans mjög við kynni hans af Benjamín Eiríkssyni, er dvaldi hér á landi sumarið 1949, og við nokkurra mánaða heimsókn til Svíþjóðar síðari hluta þess árs. Um þetta leyti starfaði hann einnig, fyrir atbeina Þórhalls Ásgeirssonar ráðuneytisstjóra í viðskiptaráðuneytinu, að öflun upplýsinga vegna þátttöku Íslands í Marshallaöstoðinni og sat sem fulltrúi ráðuneytisins fyrsta nefndarfund OEEC um efnahagsmál Íslands í apríl 1950.

Í ársbyrjun 1950 sótti Jónas, í samráði við Benjamín Eiríksson, um starf hjá Alþjóðabankanum í Washington, en Benjamín hafði þá unnið sem hagfræðingur hjá systurstofnun bankans, Alþjóðagjaldeyrissjóðnum, allt frá því hann lauk doktorsprófi árið 1945. Um leið sagði Jónas sig úr Sósíalístaflökknunum og lét af störfum sem fulltrúi hans í bankaráði Landsbankans. Vann Jónas sem hagfræðingur hjá Alþjóðabankanum árin 1950 til 1957, lengst af í þeirri deild sem fjallaði um málefni Rómönsku Ameríku (Western Hemisphere Department). Var hann annar tveggja fulltrúa bankans, ásamt tveimur fulltrúum Mexíkó, sem sömdu á árunum 1951-52 ítarlega skýrslu um efnahagsþróun þess lands (The Economic Development of Mexico, John Hopkins Press, Baltimore 1953). Hinn fulltrúi bankans í nefndinni var Bandaríkjamadurinn Albert Waterston, og bundust þeir Jónas ævilöngum vináttu-böndum. Á árunum þar á eftir annaðist Jónas umsjá bankans með þróun efnahagsmála í Mexíkó og ríkjum Mið-Ameríku, og einnig í Perú um nokkurt skeið. Var hann búsettur í Tegucigalpa, höfuðborg Hondúras, frá 1955 til 1956 sem fulltrúi bankans þar í landi og veitti forstöðu sendinefnd bankans til Mexíkó árið 1957 er lagði mat á framkvæmdafyrirætlanir Mexíkó stjórnar.

Síðla árs 1957 fluttist Jónas aftur heim til Íslands til þess að starfa sem efnahagsráðunautur ríkisstjórnar Hermanns Jónassonar sem tekið hafði við stjórnartaumum árið áður, en í þeirri stjórn var Gylfi Þ. Gíslason iðnaðar- og menntamálaráðherra, en Lúðvík Jósepsson sjávarútvegs- og viðskiptaráðherra.

Undirbjó Jónas tillögur um endurbætur á ríkjandi hafta- og styrkjakerfi sem komu að nokkru til framkvæmda vorið 1958. Endanlegt samkomulag náðist þó ekki innan ríkisstjórnarinnar sem sagði af sér undir lok ársins. Minnihlutastjórn Alþýðuflokksins, sem þá var mynduð með stuðningi Sjálfstæðisflokksins, kom hins vegar til leiðar nauðsynlegum bráðabirgðaaðgerðum til þess að halda mætti í horfinu á meðan fram færu tvennar kosningar vegna kjördæmabreytingar árið 1959 og varanlegar úrbætur í efnahagsmálum undirbúnar. Að þeim undirbúningi störfuðu þeir í sameiningu Jónas og Jóhannes Nordal allan síðari hluta árs 1959, en aðgerðirnar, sem eru kenndar við viðreisn, komu til framkvæmda snemma árs 1960.

Síðsumars 1958, á meðan ríkisstjórn Hermanns Jónassonar sat enn að völdum, hafði Jónas verið settur ráðuneytisstjóri í viðskiptaráðuneytinu í fjarveru Þórhalls Ásgeirssonar á meðan hann starfaði sem fulltrúi Norðurlanda í stjórn Alþjóðagjaldeyrissjóðsins, jafnframt því sem hann starfaði að tillögum um efnahagsmál. Til þess að koma fastara horfi á efnahagsráðgjöfina var efnahagsráðuneyti formlega stofnað seint á árinu 1959, sem breytt var í Efnahagsstofnun árið 1962 þegar hagdeild Framkvæmdabankans bættist í hóp starfslíðsins. Varð Jónas forstjóri þeirrar stofnunar og lét jafnframt af störfum í viðskiptaráðuneytinu, en aðalverkefni hans á þeim vettvangi hafði þá um skeið verið að fylgjast með þróun markaðsmála í Evrópu þar sem Efnahagsbandalagið og Fríverslunarsamtök Evrópu (EFTA) voru í mótun og viðbrögð Íslands við þeirri þróun voru til skoðunar hér á landi. Heimsótti hann flest þessara Evrópulanda í fylgd með Gylfa Þ. Gíslasyni, viðskiptaráðherra á árunum 1961 til 1962.

Á árunum 1962 til 1969 gegndi Jónas störfum sem forstjóri Efnahagsstofnunar. Í fyrstu beindist athyglin að miklu leyti að þeim vanda verðbólgu og launaþróunar sem fylgdi í kjölfar viðreisnaraðgerðanna 1960. Þær aðgerðir höfðu falið í sér afnám sjálfkrafa hækkunar launa samkvæmt vísitölu verðlags. Þessu hafði verkalýðshreyfingin spyrnt við með því að knýja fram mikla hækkun grunnlauna að afloknu verkfalli vorið 1961, sem af hálfu ríkisstjórnar var svarað með nýrri gengislækkun síðar um sumarið. Eftir þetta stóð sífellt reiptog á milli verkalýðshreyfingar og ríkisstjórnar allt fram til þess að hið svokallaða júní-samkomulag náðist árið 1964. Samkvæmt því samkomulagi skyldi tenging launa við vísitölu neysluverðs tekin upp að nýju gegn því að hógværir samningar væru gerðir um hækkun grunnlauna, jafnframt því sem umbætur yrðu gerðar í húsnæðismálum. Vann Jónas að þessari samningsgerð við hlið Bjarna Benediktssonar forsætisráðherra.

Auk þess að fylgjast með gangi efnahagsmála og veita ráðgjöf um stjórn þeirra fékkst Efnahagsstofnunin við áætlanagerð til lengri tíma en eins árs. Í apríl 1963 lagði Ólafur Thors forsætisráðherra fram fyrir hönd ríkisstjórnarinnar þjóðhags- og framkvæmdaáætlun fyrir árin 1963 til 1966, ásamt sérstakri áætlun um fjárfestingu og fjáröflun á árinu 1963. Þessar áætlanir hafði stofnunin undirbúið, með aðstoð norskra sérfræðinga í upphafi. Þegar kom að nýju áætlunartímabili árið 1967 hafði farið fram athugun á fyrirkomulagi áætlunargerðar almennt með tækniástoð frá Alþjóðabankanum. Var niðurstaða stofnunarinnar sú, sem ríkisstjórnin féllst á, að ekki skyldi halda áfram áætlanagerð til meðallangs tíma, það er fjögurra til fimm ára. Í stað þess skyldi áhersla lögð á gerð almennra þjóðhagsáætlana til eins eða tveggja ára og áætlana um einstakar greinar opinberra framkvæmda til langs tíma. Enn

fremur skyldi unnið að áætlunum um atvinnugreinar og um einstök byggðarlög. Stofnunin hafði þá um skeið unnið að samgönguáætlun fyrir Vestfirði, með aðstoð norskra sérfræðinga, og að byggðááætlun fyrir Norðurland. Sömuleiðis hafði stofnunin unnið að áætlunargerð um þróun Háskóla Íslands á vegum sérstakrar Háskólanefndar sem Gylfi Þ. Gíslason hafði skipað undir formennsku Jónasar, en nefndin lauk störfum árið 1969.

Um það leyti sem hin nýja stefna í áætlunargerð var tekin, skall yfir sá mikli efnahagsvandi er stafaði af hruni síldarstofnsins og lækkun afurðaverðs á Bandaríkjamarkaði. Snérist stjórn efnahagsmála og ráðgjöf hennar vegna fyrst og fremst um þennan vanda á árunum 1967 til 1969. Að lokinni mikilli gengisfellingu seint á árinu 1968 varð samkomulag um stofnun atvinnumálanefnda er leggja skyldu á ráð um aðgerðir í atvinnumálum í einstökum héruðum. Varð Jónas framkvæmdastjóri þessara nefnda sem Bjarni Benediktsson forsætisráðherra veitti forstöðu, og starfaði að því verkefni fram eftir ári 1969, en Bjarni Bragi Jónsson tók við störfum hans í Efnahagsstofnun. Haustið 1969 varð Jónas svo bankastjóri Landsbanka Íslands eins og um er fjallað í þessu riti.

Á þeim árum sem Jónas gegndi störfum hjá Efnahagsstofnun, allt fram að því að efnahagsáfallið skall á, tók hann nokkrum sinnum að sér verkefni erlendis á vegum Alþjóðabankans. Þannig fór hann árið 1963 í stutta ferð til Perú til þess að kynna fyrirætlunum nýrrar ríkisstjórnar þar í landi. Þá veitti hann árið 1965 forustu fjölmennri sendinefnd frá bankanum er kynnti sér framkvæmdaáætlun ríkisstjórnar Venesúela með hugsanlegar lánveitingar fyrir augum. Sama ár var hann formaður nefndar er Alþjóðabankinn sendi til Afríkuríkisins Ghana til þess að kynna sér og leggja fram ráð í þeim mikla efnahagsvanda sem landið hafði ratað í við framkvæmd svokallaðrar sjö-ára áætlunar eftir að það öðlaðist sjálfstæði. Í þeirri ferð átti hann viðræður við forsetann, Kwame Nkrumah, nokkrum mánuðum áður en hann var hrakinn frá völdum.

Árið 1969 var Jónas kjörinn bankastjóri Landsbanka Íslands. Um störf hans á þeim vettvangi verður ekki fjallað í þessu ágripi, enda er skýrt frá þeim í því riti sem þetta ágrip fylgir. Á hinn bóginn verður hér dregið á þau sjórn málaafskipti sem Jónas hóf að nýju á árum sínum í Landsbankanum og á þær ritgerðir sem hann lét frá sér fara á þessum árum.

Tilfni þess að Jónas hóf að nýju afskipti af stjórnmálum var að hann taldi nýja vinstri stjórn er mynduð var 1971 stefna efnahagsmálum landsins í óefni. Samkvæmt beiðni Jóhanns Hafsteins, þáverandi formanns Sjálfstæðisflokksins, tók hann sæti í efnahagsmálanefnd flokksins haustið 1971, en tveim árum síðar gekk hann formlega í flokkinn. Kom hann sérstaklega að mótun stefnu í efnahagsmálum árin 1978 til 1979, í samvinnu við þáverandi formann flokksins Geir Hallgrímsson. Átti hann sömuleiðis sæti í miðstjórn flokksins frá 1975 til 1987. Á þessum árum skrifaði hann einnig allmargar ritgerðir og blaðgreinar, og var úrval þeirra frá árunum 1972 til 1980 birt í bókinni Velferðarríki á villigötum árið 1981. Einnig hélt hann erindi á norrænum hagfræðingamótum árin 1972 og 1981. Sá hagfræðingur er mest áhrif hafði á sjónarmið Jónasar á þessum árum var Sviinn Erik Dahmén, prófessor í Lundi.

Árið 1988 lét Jónas af störfum í Landsbankanum rúmu ári áður en aldurstakmark sagði til um. Tók hann þá við starfi aðalfulltrúa Norðurlanda í stjórn Alþjóðabankans

til þriggja ára. Á þeim árum heimsótti hann allmörg lönd Asíu og Afríku á vegum bankans. Innan stjórnarinnar starfaði hann einkum að umbótum á vinnubrögðum stjórnarinnar sjálfrar og að aðgerðum bankans til stuðnings þróunar einkaframtaks.

Eftir að störfum lauk árið 1991 dvaldi hann enn um fimm ára skeið í Washington og stundaði ráðgjafastörf á vegum norska utanríkisráðuneytisins, Norræna þróunarsjóðsins og bandarísku stofnunarinnar Overseas Development Council. Á þessum árum starfaði hann einnig í nefnd sem fylgdist með ritun fimmtíu ára sögu Alþjóðabankans og tók að sér að rita kafla verksins um Alþjóðafjármálastofnunina (IFC). Kom sagan öll út í tveimur bindum árið 1997 á vegum The Brookings Institution.

Árið 1996 fluttist Jónas aftur heim til Íslands og hefur einkum starfað að ráðgjöf um þróunarmál á vegum utanríkisráðuneytisins, Þróunarsamvinnustofnunar Íslands og Norræna þróunarsjóðsins. Sömuleiðis stóð hann fyrir málfundum hóps hagfræðinga og sagnfræðinga um hagstjórn á Íslandi á árunum 1930 til 1960. Voru þeir þættir teknir saman á vegum Hagfræðistofnunar Háskóla Íslands og Sagnfræðistofnunar Háskóla Íslands árið 2002, og ritstýrði Jónas verkinu sem gefið var út af Hinu íslenska bókmenntafélagi undir heitinu Frá kreppu til viðreisnar.

Jónas kvæntist Guðrúnu Ernu Þorgeirsdóttur þann 5. okt. 1946. Var hún fædd í Nesi í Aðaldal, S. Þing. 30. nóv. 1922, en foreldrar hennar voru Þorgeir Sigurðsson, byggingameistari á Húsavík og síðar í Reykjavík og Kópavogi, f. 18. apríl 1898, d. 29. febr. 1964, og eiginkona hans Ólöf Baldvinsdóttir, f. 1. júlí 1904, d. 2. febr. 1985. Guðrún Erna lést 10. júní 1982. Sonur þeirra er Jónas Halldór Haralz, viðskiptafræðingur, f. 25. jan. 1953. Hann er kvæntur Gyðu Rafnsdóttur og eiga þau börnin Jónas Halldór Haralz (f. 1992) og Guðrúnu Gyðu Haralz (f. 1999).

Jónas kvæntist í annað sinn Sylvíu Matthews, f. Soulis, 29. sept. 1984 og lést 16. maí 1996. Hún var dóttir hjónanna Wilbur T. Soulis, verkfræðings í Pennsylvaníu í Bandaríkjunum, f. 1892, og Sylvíu Soulis, f. Matthews, f. 1906. Sylvia var áður gift Richard P. Matthews, lögfræðingi, og áttu þau börnin Kathleen Matthews, lækni í Cincinnati, Ohio, f. 1952, og R. Philip Matthews, endurskoðanda í Richmond, Virginia, f. 1956.

Jónas var kjörinn heiðursdoktor (Dr. econ. honoris causa) við viðskipta- og hagfræðideild Háskóla Íslands árið 1988. Þá hefur hann verið sæmdur stórriddarakrossi íslensku fálkaorðunnar og norskum og sænskum heiðursmerkjum.